

שילוב בעלי חיים בתהליך שיקום של נפגעי סמים

צוות המרכז לנפגעי סמים, רוטשילד 2, תל אביב:
ארני שמעוני זקס, מחנכת טיפולית בעזרת בעלי חיים ומנחת הקבוצה
עמיר פירני (MSW), מנהל המרכז הטיפולי לנפגעי סמים, מנהל הרווחה, עיריית תל
אביב
רמה פישלזון, רכזת מרכז היום ומנחת הקבוצה

מטפלים רבים בנפגעי סמים מנסים שיטות טיפול שונות, בלתי שגרתיות, במהלך
החיפוש אחר שיטת טיפול שתהיה יעילה בטיפול במתמכרים, מתוך ידיעה שאין שיטה
אחת ובלעדית שתתאים לכולם (טייכמן, 1989; מוניץ, 1999; ברנע, 1978). הטיפול
בעזרת בעלי חיים נוסה בשנים האחרונות בטיפול באוכלוסיות בעלות קשיים שונים,
והוא מאפשר, מחזק גיסא, התערבויות בתחום הרגשי ומאיך גיסא, התערבויות בתחום
הלימודי והחברתי (Ascione, 1995; Burch, 1997).
מאמר זה יתאר יישום תהליך טיפול בעזרת בעלי חיים במכורים לסמים הנמצאים
בתהליכי שיקום ראשוניים במרכז היום הטיפולי ברחוב רוטשילד 2 בתל אביב, בשנים
2000-2001, והוא מסכם את שנת ההתנסות הראשונה בהיעזרות בכלי זה עם
אוכלוסיית נפגעי הסמים.

מבוא

מרכז היום העירוני לנפגעי סמים של עיריית תל אביב-יפו פועל מטעם מנהל הרווחה
והרשות למלחמה בסמים. מרכז זה פועל כמרכז שיקומי שאליו מופנים נגמלים מכל
רחבי תל אביב.
המטופלים שוהים במרכז במשך תקופה של שלושה עד שישה חודשים. במהלך תקופה
זו המטופלים נמצאים במרכז כל יום בשעות הבוקר (8:30-14:00) ומתנסים, לצד
הטיפול הפרטני, בקבוצות טיפול שונות. כל זה תוך פיקוח שהם אכן נקיים משימוש
בסמים (באמצעות בדיקות שתן). בתום התקופה מופנים המטופלים במידת הצורך
להכוונה תעסוקתית. מבדיקה סטטיסטית ראשונית עולה שמעל 50% מהמשתתפים
משנת 1994 לא חזרו לצורך סמים.
מאז אוגוסט 2000 פועלת במרכז היום ברוטשילד פינת חי טיפולית. זהו ניסיון ראשון
לשלב בעלי חיים בסביבת טיפול זו.

דרך העבודה

פינת החי נמצאת בחצר מרכז היום וחיים בה ברווזים, תרנגולות, יונים, תוכים, ארנבות, שרקנים, כלבה וחולדה.

פעם בשבוע מתקיימת פגישה בת שעה וחצי סביב פינת החי. במהלך הפגישה נערך ניקיון וטיפול מקיף בבעלי החיים וכן מתקיימת שיחה קבוצתית בת 45 דקות (המנוהלת על ידי שתי מנחות הקבוצה – ארני ורמה).

במשך השבוע אחראי כל מטופל על כלוב מסוים (לבד או כחלק מזוג או מקבוצה) והוא אחראי לדאוג לטיפול השוטף (אוכל, מים, ניקיון, תברואה) בפיקוח הצוות המקצועי העובד במרכז.

מטרות העבודה

1. עידוד לקיחת אחריות יומיומית, מתוך משמעת עצמית ועל פי היכולת האישית של כל מטופל.
2. עידוד ליצירת קשר: התנסות בחיבור רגשי לבעל חיים, המהווה דמות שאינה שופטת ומחזירה יחס בהתאם ליחס שהיא מקבלת. לאחר תקופת ההתמכרות, שבה יש צמצום משמעותי בחוויות הרגשיות ובפעילות החושים עקב פעולת הסם (טייכמן, 1998), מתנסים הנגמלים במגוון גדול של רגשות. העוצמה הרגשית בתקופה הראשונה של הגמילה היא מאיימת, ולכן באותו פרק זמן מומלץ לעבור חווית יצירת קשר בסביבה תומכת ובאופן הדרגתי.
3. עבודה תהליכית סביב מעגל החיים של בעל החיים כפי שהוא מתבטא בפינת החי: המלטות, טיפול הורי, התבגרות ומוות, וגם דחייה, מעמדות חברתיים, תוקפנות ומיניות. הצופה אינו מעורב באופן ישיר באותן התרחשויות ועובדה זו מאפשרת שיחה סביב נושאים טעונים וכואבים. המטופל נותן פרשנות משלו למה שקורה בין בעלי החיים וכן ליחסים שבינו לבין בעלי החיים. לפרשנות זו הוא מכניס תכנים מעולמו הפנימי, שאותם אפשר להרחיב בקבוצה (Mallon, 1997 & Levinson). העבודה מתבצעת בדגש קשר-סיבה-תוצאה, דחיית סיפוקים ויכולת להתמודד עם שינויים (טייכמן, 1998).
4. עיבוד תכנים רגשיים של המטופלים, תוך שימוש בנושאים שעולים בעקבות הטיפול בבעלי החיים, בעזרת הצוות המקצועי המנחה את הקבוצה (Mallon, & Levinson, 1997).

תהליך העבודה מול המטרות

כאמור, במהלך הטיפול היומיומי בבעלי החיים מתרחש אצל המטופל תהליך של לקיחת אחריות ויצירת קשר עם בעלי החיים. תהליך זה מתרחש אצל כל מטופל במידה שונה, תוך מעקב של הצוות המנחה. בשיחה השבועית חוזר הצוות המקצועי לתהליכים אלה,

ובעיקר למוקדים שבהם מתעוררות בעיות. הצוות מנסה לעבד את התהליך עם המשתתפים, למשל: מדוע מטופל מסוים לא מתמיד באחריותו לבעל החיים, או שאינו יוצר קשר, או להבדיל - יוצר קשר מסובך (תלותי, אובססיבי, נמנע) ולאיזה מעגלים נוספים בחייו זה מתקשר.

במקביל, הצוות מנסה למצוא לכל אחד מהמטופלים את האופן והמינון של הקשר עם בעלי החיים המתאימים לו ביותר, שבמסגרתם יוכל לחוות הצלחה, מתוך מחשבה שמטופל שמתקשה בלקיחת אחריות ו\או ביצירת קשר ויצליח בפעילות מינימלית עם בעלי חיים, יוכל בהמשך להעתיק הצלחה זו ולהרחיבה גם לתחומי חיים אחרים שבהם נדרשות מיומנויות דומות. ההצלחה בטיפול נותנת ביטוי לצד המיטיב, וזה חשוב למי שמכיר בעיקר את הצדדים ההרסניים של עצמו, ותורם להעלאת הערך העצמי (1994 Wilkins, & Catcher).

עיבוד רגשי של תכנים המתעוררים בעקבות העבודה עם בעלי החיים מתקיים אף הוא בשיחה השבועית והוא מתרחש בשני מישורים: המישור האחד הוא עיבוד הרגשות המתעוררים במטופל במהלך הטיפול בבעלי החיים וחיבור רגש זה למעגלים נוספים בחייו. מישור נוסף שבו יש עיבוד רגשי הוא על ידי תיאור מקרה שהתרחש בפנינת החי וכולם היו עדים לו. תיאור המקרה משמש גורם מעורר (טריגר) לשיחה על חיי המטופלים עצמם.

דוגמאות:

השמות בכל הדוגמאות שוננו. שתי הדוגמאות הראשונות מדגימות את המישור הראשון והשתיים האחרות - את השני.

עיבוד מסירת גורים: הפגישה התקיימה בתאריך 26.03.2001

מנחה: מאז שמסרנו את הגורים מהכלוב שלך יש תחושה שכעסת, אבל במקום להביע את הכעס התנתקת.

בני: נכון, ככה אני בחיים, כשרע לי, במקום להיכנס לזה אני מגן על עצמי על ידי ניתוק, שם קיר ולא אכפת לי יותר. זה לא נוגע בי, אני לא יכול להיפגע.

מנחה: זו הגנה מתאימה בסביבה מבלבלת, כשאינן יכולות להבין מה הקשר בין מה שאתה עושה לבין מה שקורה. כשאינן קשר בין הסיבה לתוצאה ומה שלא תעשה, תיפגע.

בני: זה הגן עלי מהבלבול בבית. אבא שלי שהיה ביום האדם הכי מקסים בעולם, בלילה איך שהוא בא, רק היינו שומעים את המפתח מסתובב בדלת על כולם היה נופל איזה

פחד.

אבי: אני לא מסוגל שייגעו לי בארנבות. זה גורר ממני תגובה רגשית שמפגיעה אותי. אני מוצא את עצמי בשיחה האישית שלי עם המטפל מדבר עליהן. הן תחליף משפחה, אני נותן להם שמות של האחים שלי. לא האמנתי שככה אני מסוגל להתחבר. כשהמנחה דיברה על מסירת גורים זה גרר ממני תגובה מאוד כועסת, מעבר לכעס. שתיקה

אבי: היו לי מחשבות שאם היא תיקח את הגורים אני אפגע במשהו שיקר לה. גם כשאני רואה את משה מלטף את הגורים שלי אני נטרף! מפחד שייקרה להם משהו, מרגיש שרק אני יכול לטפל בהם כמו שצריך. מנחה: זה מזכיר לך מצבים דומים מהחיים שלך? אבי: גם בבית קשה לי להרפות. אני רב עם האחים שלי אבל מת מפחד שהם לא יירצו אותי.

אבי מקבל כמה פידבקים מהקבוצה, שזה מעצבן ופוגע שהוא לא נותן להם ללטף את הגורים, ולא סומך על הטיפול שלהם. מנחה: בבית גם כולם כועסים עליך אבל רוקדים לפי החליל שלך. בשני המקרים אתה עסוק במה שעובר עליך, אבל לא רגיש למה שהתגובות שלך עושות למי שסביבך – אימא והאחים בבית והקבוצה פה. אבי: (חושב קצת, ואז אומר) נקלט. - במהלך השיחה מופנית תשומת הלב של המשתתפים לדרכי התגובה האופייניות להם, במטרה להגביר את מודעותם וליצור דיאלוג פנימי שיעזור להם לשנות את תגובתם (הינתקות, תוקפנות, סחטנות רגשית). המטופלים מקבלים משוב מהקבוצה ומהמנחות על הדרך שבה הם יוצרים קשר או מגיבים במהלך הפעילות כלפי בעלי החיים או כלפי חבריהם לקבוצה (כאן ועכשיו). הם עדים לתהליך שעברו ולחזיבורו למעגלי התייחסות נוספים בחייהם (Yalom, 1975).

התמודדות עם כעסים: הפגישה התקיימה בתאריך 2.07.2001 המנחה פונה לאסף ושואלת לגבי תגובותיו השבוע לכך שארנבת שהמליטה בכלוב שלו, לא טיפלה בגורים והם מתו.

אסף: כעסתי עליה והעברתי אותה לכלוב אחר בתור נקמה. הקבוצה מציעה סיבות מדוע האם לא טיפלה בגורים.

מנחה: אני מפרידה בין הסיבות שיכולות להיות מגוונות, מוצדקות או לא, ובין הכעס שמתעורר. הכעס הוא כעס בין אם נטישת הגורים מוצדקת או לא. בואו נשאר בכעס, ונראה מה עושים אתו.

מנחה פונה לאסף: אצלך, גם במשפחה וגם פה אתה מחפש עונש ונקמה (בבית עושה ברוגז ולא מדבר, לא בא לקידוש, ופה העברת הכלוב). זה עוזר לשחרר במשהו את הכעס?

משה: רק לטווח קצר ומיידי, אבל הכעס נשאר.

שאל: מה עושים כדי להשתחרר מהכעס באמת?

מנחה: אני מפנה את השאלה לקבוצה ובסוף נגייד גם מה אנחנו מציעות, אבל יש משהו חשוב וקודם להתמודדות עם הכעס.

אסף: לא להרגיש אשמה.

- השיחה ממשיכה לאותו נושא מכמה זוויות: כמה האשמה טבועה בילד, הילד מאשים את עצמו על הנטישה של ההורים, ללא קשר למה שקרה באמת, והאשמה מתופעלת להפוך את הכעס להרס עצמי.

כעס, תוקפנות והרס עצמי הם מהנושאים החשובים ביותר לעיבוד בתהליך גמילה ושיקום של נפגעי סמים. על המטופלים לשנות לחלוטין דפוסי התנהגות שבהם השתמשו במשך שנים. חשוב לדבר על התחושות שעולות וללמוד לתעל אותן בצורה פחות הרסנית לעצמם ולסביבה, כדי לצאת ממעגל השימוש בסם ומהסיבות שהביאו לשימוש בו (טייכמן, 1998).

הזדמנות לדבר על הזרקה: הפגישה התקיימה בתאריך 4.12.2000

- לפני תחילת העבודה דיברנו על כך שהיום נזריק לארנבות (תרופה נגד גרב) ומי שהזרקה מעלה בו תחושה לא נעימה ולא רוצה להיות נוכח יכול להתרחק. היו כאלה שאמרו שיתרחקו וחלק רצו לעזור בהזרקה (אבי, אחד המטופלים, עזר אבל עזב באמצע כי היה לו קשה). היו כמה בנות שהסתכלו והזדעזעו. (הערה: בתהליך הגמילה יש מכורים שמעדיפים להימנע מכל דבר שמזכיר את השימוש בסם ועלול לעורר בהם חשק להשתמש בו).

בשיחת הסיכום:

מנחה: אני רוצה להתייחס לעניין ההזרקה. האם מישהו רוצה לשתף לגבי מה שזה עשה לו?

דינה: איך פה אנחנו מזדעזעות ומזדהות וכואב לנו בשביל הארנבות, אבל בתוך הוורידים שלנו חפרנו בלי שהיה לנו בכלל אכפת.

מנחה: מאיזו סיבה עשית את זה לעצמך?

דינה: באותו רגע רק רציתי לצאת מהקרייז (הערה: קרייז הוא הסבל שנגרם עקב מחסור הסם בגוף).

מלי: שנאה עצמית.

דינה: כן, גם זה.

בני: אני קינאתי ברמי שעזר להזריק, תמיד רציתי להיות רופא (הערה: בני לא השתמש בסמים שמזריקים).

שאל: אני תפסתי את רמי כסדיסט.

הקבוצה תקפה את שאל ואמרה שזה לטובת הארנבות, כדי לעזור להן.

שאל: אני לא הייתי מזריק למי שאני אוהב.

קולות שונים בקבוצה מפרידים בין הזרקה לצורך עזרה לבין הזרקה שמזיקה.

עלי: אני בזמן השימוש בסם הייתי עוזר לחבר להזריק.

דינה: כשהייתי סובלת בקריז אימא שלי הייתה נותנת לי כסף למנה ועוזרת לי להזריק.

היא לא יכלה לראות אותי סובלת.

מלי: דווקא העזרה מרחיקה את המכור מהחלמה. רק אם המשפחה והחברים שלו לא

יעזרו לו והוא יגיע לשפל המדרגה יש סיכוי שהוא יבין את מצבו ויתרומם. צריך דווקא

להיות חזקים ולא לתת כסף או עזרה כי ככה המכור לעולם לא ישתקם.

מנחה: יש מורכבות של עניין העזרה-פגיעה. לפעמים, כדי לעזור למישהו צריך להכאיב

לו, כמו הזריקה לארנבות ומה שעלה פה לגבי אי הגשת עזרה כספית לחבר או לבן

משפחה מכור. לפעמים מה שמכאיב עוזר ומה שנתפס כהגשת עזרה יכול לפגוע או

לגרום לנזק מתמשך. נערוך סבב לראות איפה זה פוגש אתכם כרגע בחיים.

- ההזרקה לארנבות עקב מחלה, היוותה הזדמנות לדבר על בעיות הרלוונטיות

למטופלים, על התגובה לפעולת ההזרקה, ויותר מכך הזדמנות להחלפת דעות בעניין

עזרה הדדית. בתהליך השינוי שהמטופלים עוברים משתנים כללי המשחק וחשוב לדבר

על כך. מה שנחשב לעזרה בין המשתמשים יכול כעת לפגוע בתהליך הגמילה. חשוב

לדון בדילמות כאלה בפורום קבוצתי.

התמודדות עם שינויים: הפגישה התקיימה בתאריך 11.12.2000

גילינו שהגרבילים ברחו מהכלוב.

בני: אני שמח שהם ברחו, בגלל הטמפרמנט הגבוה שלהם, הם כל הזמן בתנועה והכלוב

היה קטן עליהם.

רמי: עדיף שיחיו חיים שקטים בכלוב, כי שם יותר בטוח.

שאל: הלוואי שכל יום הם היו יוצאים להרפתקאות בחוץ וחוזרים בערב לכלוב.

מנחה: הגרבילים לא תכננו לברוח. הם ראו פתח ויצאו בלי להקדיש לזה מחשבה, וזה

שינה את כל החיים שלהם. האם קרה לכם בחיים ש"פתחתם דלת" לדבר ששינה את כל

החיים בלי להקדיש לכך מחשבה?

קולות שונים בקבוצה עונים: "הסמים".

רמי: אתמול פגשתי מישהו שאני מכיר מתקופת הסמים והוא הציע לי להיכנס לאיזה

עסק ואמרתי "לא תודה".

מנחה: הדלתות הכי מסוכנות הן אלה שלא כתוב מעליהן "סכנה".

עלי: יש את הרגע לפני, שעדיין אפשר לסגת.

מנחה: התחלנו את השיחה בגרבילים, והיציאה שלהם מהכלוב.

בני: גם אני כמוהם מלא אדרנלין ועכשיו בתהליך הגמילה אני יודע שאני צריך להגיד

"לא" להרבה דברים, אבל זה קשה, אני כמו קפיץ.

מנחה: גם לאנשים יש טמפרמנט מולד גבוה או נמוך. הצורך בריגושים הוא מתנה, הוא

מנוע אדיר שאפשר לנצל לטובה ואפשר לרעה. הגמילה מהסם ושינוי דרך החיים אינם

מחייבים "הורדת הילוך" לכל החיים, צריך

-בשיחה זו נגענו בקושי לשנות, ובפחד מפני שינויים. נגענו ברצון לחזור לעולם המוכר

והידוע גם כשהוא מזיק והרסני.

סיכום ומסקנות

בתום שנה של הפעלת פינת חי טיפולית במרכז לנפגעי סמים ניתן לומר שפינת החי

והתהליך הנלווה אליה תפסו מקום משמעותי וחשוב בחיי המרכז. המטופלים והצוות

מעורבים בנעשה בקרב בעלי החיים.

בעבור הצוות, נראה שבעלי החיים מהווים אתנחתא מרגיעה מהטיפול האינטנסיבי

במטופלים, שהוא שלעתיים מתסכל ולא קל.

מטופלים רבים מעורבים בתהליך, כל אחד על פי יכולתו וצרכיו. מקצתם מתחברים

לבעלי החיים מיד עם הגיעם, ואחרים עוברים תהליך של התנגדות לפני שהם לוקחים

חלק. ניתן לומר שכמעט כולם מגלים מיזה כלשהי של מעורבות ועוברים תהליך של

שינוי בזמן שהייתם במרכז. לא תמיד יש מתאם (קורלציה) בין מידת המעורבות והקשר

עם בעלי החיים לבין מידת ההשתתפות בשאר הפעילויות במרכז היום, אבל, כאמור,

אחת המטרות הייתה למצוא דרך טיפולית אלטרנטיבית על מנת להגיע למטופלים

שאינם משתפים פעולה בפעילויות אחרות.

קשה לומר עדיין אם יש מתאם בין מידת המעורבות בקבוצה זו לבין ההצלחה בתהליך

הגמילה, אך ניתן לומר שבדרך כלל מטופלים שפתוחים לחוויות חדשות וללמידה

עצמית ומאפשרים לעצמם לעבור שינוי מצליחים גם להישאר נקיים מסמים.

ביבליוגרפיה:

ברנע, צ. (1978). דגם רב ממדי לנכונותם של בני נוער להשתמש בסמים. חברה

ורוחה, 4: 359-383.

טייכמן, מ. (1989). לחיות בעולם אחר, פרק ז: התמודדות 1948-1985.

מוניץ, ח. וטיאנו, ש. (1999). פרקים נבחרים בפסיכיאטרייה, פרק י"ז: שימוש בסמים ואלכוהול, 341-349.

Children who are cruel to animals :a review of Ascione, F. R.)1995) developmental psychopathology. research and implications for Anthrozoos. 4.

The role of pet in therapeutic programs. The Burch, M. R. et. al. (1994) Waltham book

Wilkins, G. (1994) Helping children with ADAD or Catcher, A. and education. & assisted therapy conduct disorder through animal Interactions, 12.

Mallon, J. P. (1997) Pet oriented child Levinson, B. M. and psychological assessment. psychotherapy: The use of pets in